

2

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	128228
Tas. No:	297.7 ULU-M

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü

800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnançer

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Cilt: 2

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülay Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayımlayan

Motto Project, 2007

Mit İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Hâlâ Ada'yı bekleyen bir yapı: Hanya / Girit Mevlevîhânesi

İsmail Kara | Türkiye

Giriş

1880-1924 yılları arasında Girit adasının Hanya sancağında 44 yıl faaliyet gösteren Hanya Mevlevîhânesi,¹ Mevlevîliğin Batı Anadolu, Balkanlar, Ege adaları ve Mora yarımadasında yayılışı için olduğu kadar XIX. asrın başlarından itibaren gittikçe artan bir oranda bölgede ve adada gelişen siyasî hadiseler ve bunların göğüslenmesi açısından da önem arz eden dinî-kültürel bir yapıdır. Mevlevîhânenin Kıbrıs (Lefkoşe), Midilli, Sakız ve Rodos adaları ile İskenderiye, Kahire, İzmir, İstanbul, Gelibolu, Serez, Selanik, Atina, Yenişehir (Mora)'deki mevlevîhânelerle olan doğrudan münasebetleri ve haberleşme imkânları hesaba katıldığı zaman bu önem daha da belirginleşiyor. Bu münasebetler ve imkânlar, hususi olarak Girit hâilesi, umumi olarak Trablusgarp ve Balkan Savaşı sonrasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütün bölge için ciddi bir siyasî ve diplomatik muhteva da kazanmış; Lozan Antlaşması gereği 1924 yılında gerçekleşen mübadeleye kadar azınlık konumuna düşen, zulme uğrayan Müslümanların haklarının korunması, haberleşme, maddî yardım, silah temini, esirlerle muhacir ve mübadillerin geçici iskânı ve Türkiye'ye nakli için gerekli faaliyetlere çok yönlü olarak zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasî nüfuz araçlarının zayıflamasına, ardısıra düvel-i muazzama ve Yunanistan tarafından uyarılmış siyasî hareketlenmelere ve gittikçe prob-

---

¹ Şemseddin Dede'nin Aydın Mevlevîhânesi şeyhi iken davet üzerine Girit'e, Hanya'ya intikali ve Mevlevî tarîki üzere el vermeye başlamasının tarihi 1289/1872'dir. Mevlevîhâne'nin tamamlanıp hizmete açılması tarihi olan 1880 tarihi değil de 1872 tarihi esas alınırsa Mevlevîliğin adadaki ömrü 52 yıl olmaktadır.

lemleri katmerleşen, zaman zaman da Rumların katliamlarıyla iyice zora giren müslim-gayrımüslim ilişkilerinin husumete dönüşmesine ve milliyetçilik - ayrılıkçılık hareketlerine paralel olarak Girit adasındaki cami ve tekke sayılarında daha önceki dönemlere nazaran ciddi bir artış gözlenmektedir. Elimizde çok teferruatlı bilgiler olmakla beraber Girit salnâmelerindeki dökümler meseleyi bir ölçüde aydınlatıyor. 1292 [1875-76] tarihli ilk ve 1293 [1876-77] tarihli ikinci salnâmeye göre adanın merkez sancağı Hanya'nın içinde (nefs-i Hanya'da) 11 cami, 5 tekke, 1 medrese, 9 çeşme, 2 sebilhane, 2 muvakkithane² varken 1310 [1892-93] tarihli üçüncü ve son salnâmeye göre aynı sancakta 24 cami, 6 mescit, 14 tekke, 1 medrese, 9 çeşme, 2 sebilhane, 2 muvakkithane, 1 hastahane bulunmaktadır³ ki diğer maarif ve hayır kurumlarına karşılık cami ve tekke sayılarındaki artış çok barizdir; 17 yıl içinde camiler iki mislinden fazla, tekkeler ise 3 misli artmıştır. Adanın diğer iki sancağında; Kandiye'nin ve Resmo'nun içindeki tekke sayılarında bu yıllar arasında bir değişme gözlenmiyor; üç salnâmede de nefsi-i Resmo'daki tekkelerin sayısı 8, nefsi-i Kandiye'dekiler 16 (ikinci salnâmede 17)dir.⁴ Adanın diğer iki sancağında; İsfakya ve Laşit'te hiç tekke gözüküyor. Buna karşılık ikinci *Salnâme*'ye göre kazalardan Malviz'de 1 tekke, 7 cami; Ginnorbo'da 1 tekke, 16 cami ve Rizo'da 5 tekke, 24 cami bulunmaktadır.

Şemseddin Sami, 1896 yılında basılan "Girid" maddesinde adadaki toplam cami-mescit sayısını 175, toplam tekke sayısını ise 19 olarak göstermektedir.⁵ 1292 tarihli ilk salnâmede bütün adadaki cami-mescit sayısı 155'e ulaşmaktadır (sancaklara göre dağılım: Hanya: 11, Resmo: 28, Kandiye: 51, Laşit: 42 [yanlışlıkla 142 yazılmıştır] İsfakya: 23). Aynı salnâmeye göre nefsi-i Resmo'da 2 medrese, 25 çeşme, 1 muvakkithane; nefsi-i Kandiye'de 2 medrese, 19 çeşme, 5 sebilhane, 1 muvakkithane varken⁶ ikinci *Salnâme*'ye göre nefsi-i Resmo'da 9 cami, 4 medrese, 25 çeşme, 1 muvakkithane; nefsi-i Kandiye'de 24 cami, 2 medrese, 19 çeşme, 3 şadırvan, 6 sebil, 3 muvakkithane bulunmaktadır⁷.

² *Salnâme [-i Vilayet-i Girid]*, sene 1292, def'a 1, Matbaa-yı Vilayet-i Girid, s. 89, 90; *Salnâme-i Vilayet-i Girid*, sene 1293, def'a 2, Matbaa-i Vilayet-i Girid, 1293, s.121, 122.

³ *Salnâme-i Vilayet-i Girid*, 1310 sene-i kameriyesine müsadif 1308 sene-i mâhiyyesiyyün tertib olunmuşdur, def'a-i sâlise, [Girit] Vilayet Matbaası 1310, s. 185.

⁴ *Salnâme-1292*, s. 90; *Salnâme*, 1293, s. 121, 122; *Salnâme-1310*, s. 185.

⁵ bk. *Kamûsu'l-A'lâm*, İstanbul, Mihran Matbaası 1314-1896, V, 3856. Ayrıca "Cezirede hükümete ait bir matbaa bulunup biri Türkçe ve diğeri Rumca iki resmi gazete çıkıyor" (age, V, 3855).

⁶ bk. age, s. 89, 89.

⁷ *Salnâme 1293*, s. 121, 122.

Ustazâde Yunus Bey'in Girit'teki Bektaşîliğin intişarı çerçevesinde XIX-XX. asır için yaptığı değerlendirme de bu dönemsel tekke artışını ve bu yolla siyasi-kültürel tahkim manzarasını, Bektaşîlik merkezinde kuvvetlendirmektedir:

"Bektaşîliğin Girit'de en ziyade inkişaf u intişarı bu üçüncü devrede (1226-1342) olmuştur. Devrenin tâ ilk senelerinden başlayıp ardı arası kesilmeksizin mütezâyid bir surette devam etmiş ve sonunda mübadele felaketinde o [Derviş Ali Baba] dahi postunu Girit'den kaldırıp almış götürmüştür.

"Birinci [1060-1122] ve ikinci [1123-1225] devrelerin imtidadınca yalnız bir tanecik [Bektaşî Horasanî dergâhı] bulunurken bu üçüncü devrede dört yeni- si tesis edilmiş ve böylelikle Girit adasında tam beş adet Bektaşî ocağı binlerce müntesipleriyle, tükenmek bilmeyen bir feyz ü bereket, nurlar saçan bir ümran u mes'adet içinde muhafaza-i mevcudiyet etmişti (...). Bektaşî tarikatının Horasan- lı Dergâhı'nın en ziyade parladığı zaman, 1299'dan 1322 [1881-1904] tarihine kadar imtidad eden Safvet İlhami Baba'nın mürşidliği müddetidir. Kezâlik Mağa- ralıköy [Kandiye] ile Hanya [Hünkâr Camii Medresesi içinde] ve Resmo [Veliy- yüddin Camii Medresesi'nde] kalelerinin [Bektaşî] dergâhları da aynı zamanda parlamışlardır. O esnalarda bulunan [Bektaşî] tarikat[ı] müntesiplerinin adedi (...) onbine bâliğ [olmuştur]".⁸

Asıl gaye bütün açıklığıyla tasrih edilmemekle beraber resmi belgelerde de bu tahkim ve takviye durumu doğrudan veya dolaylı olarak sözkonusu edilmiş- tir. Meselâ Girid Nizamnamesi'nin 8. maddesini tadil ve tashih eden nizamname- nin birinci maddesinde aynen şu ifadeler yer almaktadır:

"Fî 11 Receb sene 93 ve 30 Temmuz sene 96 tarihinde şeref-tevârüd etmiş olan irade-i seniyye mücebi âlisince umum fazla-i vâridât-ı vakfiye harap ve muattal bulunan umum mesâcid ve cevâmi-i şerifenin tamir ve termîmine ve in- tişar-ı maarif ve ıslah-ı mekâtib-i İslâmiyeye tahsis ve ihsan buyurulduğu cihet- le idare-i evkaf dahi Girid Nizamnamesi'nin bâb-ı salis ve yirmi sekizince bendi hükmünce vilayete ait olacaktır".⁹

Bu metinde tekkelerin, dergâhların hususi olarak zikredilmemesini, metnin devamında ise umumi bir ifade olarak "hayrat" binalarının geçişini kasd-ı mah- susla tercih edilmiş bir ifade tarzı olarak mütalaa etmek doğru olur. Çünkü ileri-

⁸ Orhan F. Köprülü, "Usta-zâde Yunus Bey'in meçhul kalmış bir makalesi: Bektaşîliğin Girid'de intişarı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: VIII- IX, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1980, s. 54, 65-66.

⁹ *Düstur*, 1. Tertip, IV. cilt, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1299, s. 648.

de temas edileceği üzere Girit adasında –Bektaşî tekkeleri dahil- dergâhlar hem bina hem de mekân olarak medrese ve camilerden bağımsız olmadıkları gibi bu yıllarda kullanılan resmi ifadelerde gayrimüslim tebeanın dinî müesseselerinin müteakabiliyeti de hesaba katılmaktadır.

Hanya sancağındaki bariz artışların sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'nin adadaki siyasî nüfuzunun azalmasına paralel olarak dolaylı siyasî nüfuz, dinî-kültürel unsurları canlı tutma ve müslümanları himaye araçları olarak tekke ve mescitleri ve fonksiyonlarını artırma çabası ise bir diğeri de merkez sancağın 1850 yılında Kandiye'den Hanya'ya kaydırılmış olmasıdır. 1868'de beş sancak (Hanya, Kandiye, Resmo, İsfakya, Laşit) olarak yeniden düzenlenen adanın valisi –aynı zamanda mutasarrıf-Hanya'da bulunmaktadır. 1878'den, Londra ve Bükreş muahedeleriyle resmen elden çıktığı 1913 yılına kadar ise vali Osmanlı tebaası bir Hıristiyan olacaktır.¹⁰

Siyasî nüfuzun sağlanması ve mümkün olan en üst düzeyde sürdürülmesi ile müslümanların haklarının korunması ve az da olsa görülmeye başlanan irtidat hareketlerinin önlenmesi için kullanılan araçlar arasında İptidaiye, Rüşdiye, İdadiye, Sultaniye mekteplerinin açılması / artırılması, ders programlarının hem Osmanlı maarif sistemine ve mektepleşme politikalarına uygun hale getirilmesi hem de adanın (vilayetin) siyasî, sosyal ihtiyaçlarına göre tahkim edilmesi (Türkçe ve din derslerinin artırılması; Türkçe yanında Rumca ve Fransızcanın öğretilmesi...) gibi doğrudan maarifle ilgili hususlar da vardır. Adadaki Müslüman Osmanlı varlığını sürdürmek ve savunmak için devreye giren bir diğer araç, Osmanlı toprakları dışında siyasî muhalefet cereyanlarını yürüten İttihat ve Terakki hareketinin desteğiyle Türkçe müslüman basının takviyesi ve süreli yayınların sayısının artırılmasıdır. Bu yolla Osmanlılık fikriyatı güçlenecek, ağırlaşan şartlar sebebiyle adayı terk etmek isteyen müslümanların orada kalarak direnmesi teşvik edilecek, haberleşme imkânları artacak, siyasî ve muhalif şuurlanma yükselecek, müslümanların hakları savunulacak, karşılaşılan haksızlık ve zulümler duyurulacak, ayrıca Türkçe de yaygınlaşacaktır.¹¹

¹⁰ Şemseddin Sami 1891'de Hanya sancağının nüfusu hakkında şu bilgiyi veriyor: "Sancağın ahalisi 65. 787 kişiden ibaret olup bunların 21. 598'i müslim, 43. 449'u Rum, 525'i Yahudi ve kusûr-i cüzî mikdarı Katolik ve Protestan vesairedir"; "Hanya", *age*, III, 1919. *Salnâme-1292 ve 1293*'de geçen (s. 102; 131) "İslâm 8550, Hıristiyan 2515 ve Yahudi 345" rakamları, kazalar hariç olmak üzere sadece Hanya'nın iç nüfusunu gösteriyor olmalıdır.

¹¹ bk. Orhan Koloğlu, "Girit'te Türkçe basın", *Tarih ve Toplum*, sayı: 48, Aralık 1987, s. 9-12; aynı yazar, "La Presse Turque en Crète", *Presse Turque et Presse de Turquie*, İstanbul-Paris, Editions ISIS, 1992, s. 259-67.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ada üzerindeki Osmanlı siyasî nüfuzu ve hakimiyeti daha da zayıflayacak, 1913 yılında aktedilen Londra Konferansı ve Atina Muahedesi ile fiilen ortadan kalkacaktır. Bu tarihten mübadele günlerine kadar yaklaşık 10 yıllık süre içinde camilerin, tekkelerin faaliyetleri ve fonksiyonları hem ziyadesiyle zorlaşacak hem de artık Yunanistan vatandaşı olan Müslüman nüfus ve Cemaat-ı İslâmiye teşkilatları için ehemmiyet kesbedecektir. Çünkü tekkeler, vakfiyelerle takviye edilmiş olmaları itibariyle maddî imkânlarla sahip ve teşkilat yapısı ve oturmuş gelenekleri itibariyle de işlerliği ve irtibatları olan müesseselerdi.

Girit'teki tarikatlar ve tekkeler üzerine tespit edebildiğimiz tek tarihî-akademik çalışma Bektaşîlikle alakalıdır¹² ve ağırlıklı olarak Kandiye'deki iki Bektaşî tekkesini teferruatlı bir şekilde, Bektaşî tekkelerinin adadaki diğer şubelerini, bu arada Hanya Bektaşî Dergâhı'nı ise kısmen ele almaktadır. Hanya doğumlu Abidin Nesimi'nin, hatıraları arasında, Hanya Kadirî Tekkesi'ne mensup dedesi ile aynı tekkenin şeyhi büyük amcası ve Resmo Bektaşî Tekkesi şeyhi babası Hüseyin Nesimi hakkında bilgiler verirken Girit'teki tasavvuf ve tekkeler hakkında temas ettiği hususlar da zikre değer.¹³ Hanya'daki Rifaî ve Bektaşî tekkelerinden kısaca bahseden bir başka çalışma da Türk tasavvuf tarihçisi Popoviç'e aittir.¹⁴

Hanya Mevlevîhânesi hakkındaki bilgiler ise son senelere kadar hemen hiç atıfta bulunulmayan iki matbu kaynağa inhisar etmekte idi. Bunlardan birincisi dergâhın kurucu şeyhi Kara Abdal Süleyman Şemsi Dede'nin vefatından sonra oğlu Hüseyin Arif Efendi tarafından yayınlanan *Tuhfetu'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsi'nin*¹⁵ baş kısmında yer alan hal tercümesindeki bilgiler (s. 5-7), ikincisi ise Girit'teki esaret yıllarının bir kısmını dergâhta geçiren gazeteci İbnü'l-Cemal M. Râğıb'ın İzmir'de intişar eden *Sadâ-yı Hak* gaze-

---

¹² Orhan F. Köprülü, "Usta-zâde Yunus Bey'in meçhul kalmış bir makalesi: Bektaşîliğin Girit'de İntişarı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, VIII-IX, İstanbul, Edebiyat Fakültesi 1980, s. 37-86. Ustazâde Mağaralıköy / Kandiye Bektaşî Dergâhı şeyhi Mustafa Baba'ya (öl. 1337) müntesiptir.

¹³ *Yılların İçinden*, İstanbul, Gözlem Yay. , 1977, s. 24 vd.

¹⁴ A. Popoviç, *Un Ordre de Derviches en Terre d'Europe: La Rifâ'iyye*, Lausanne, L'Age d'Homme, 1993, s. 61. Bir diğer Türk tasavvuf tarihçisi T. Zarccone'un yayınladığı belgede ise Kandiye Kadirî tekkesinin adı geçiyor; "Un document inédit sur les tekke Kâdirî de l'Empire Ottoman au XIXe siècle", *Varia Turcica*, XIX, Paris 1992, s. 278.

¹⁵ İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305 [1889], 72 s.

tesinde yazdığı yazılardır.¹⁶ Hayli sınırlı ve kullanılmayan bu malzemeyi anlamalı bir bütünlüğe kavuşturan ve mevlevîhânenin tarihini aydınlatan en kuşatıcı yeni bilgi kaynağı, tekkenin mufassal vakfiyesinin tarafımızdan tesbit edilerek çevirim yazısının yapılması ve değerlendirilmesidir¹⁷. Şeyh ailesinden bize intikal eden belgeler, mektuplar, fotoğraflar ve yazılı-sözlü sorularımıza verdikleri cevaplarla boşluklar doldurulmaya çalışılmış, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerle dergâhın kuruluş aşaması tamamen tesbit edilmiş, Konya Mevlana Müzesi Arşivi'nde bulunan, dergâhın ikinci ve son şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi'nin Konya'ya, Çelebi Efendi'ye yazdığı mektuplar ile de özellikle Balkan Savaşı sonrasındaki faaliyetlerinin önemli bir kısmı tesbit edilebilmiştir.

I. Kurucu şeyh ailesi

1. Şeyh Süleyman Şemsî Dede Efendi

Hanya Mevlevîhânesi'nin kurucusu Şeyh Süleyman Şemsî Dede Efendi 1828'de (Ramazan 1244) Konya'da Abdürreşid Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Âşık Osman ziraatle uğraşan, sürü sahibi bir zattır. Şemsî Dede yaz aylarında babasının yanında çalıştı, kışları mektebe devam etti. 16 yaşında iken (1259/1843) işi gücü bırakıp Konya Şems-i Tebrizî Dergâhı türbedarı Seyyid Emirşah Kaygusuz Abdal Dede'ye intisab etti ve 4 yıl yanında kaldı. Dergâhın süpürgeciliği ile başlayan tekke hayatı ve seyrüsülûkü devam etti. Bu sırada mektep ve medrese derslerine de devam ederek Kur'ân-ı Kerim'i hatmetti, ilmihal, Arapça ve akaid okudu. Kaygusuz Dede onu müşşidi Mehmed Sûdî Dede ile de tanıştırdı. Sûdî Dede'nin vefatından sonra Mevlâna Dergâhı'nda çile çıkardı, muhtemelen bu sırada Farsça öğrendi.

1266/1850'de kendisine hilafetnâme verildi. Sultan Divanî Dergâhı'na hizmet etmek ve ilim tahsili için Afyonkarahisar'ına gitti ve 4 sene de burada kaldı. Bursa ve İstanbul'a giderek mevlevîhâneleri, ziyaretgâhları dolaştı ve yaşayan şeyhlerle görüştü. Ardından Konya'ya döndü (1272/1856), mevlevî dervişlerine *Mesnevî* dersleri verdi. 1274/1858'de evlendi.

¹⁶ "Hanya Mevlevîhânesi-Hanya mevlevî şeyhi ve rical-i mevleviyeden Kara Şemsî Sultan hazretleri", *Sada-yı Hak*, nu. 1346, 28 Mayıs 1340 [1924]; aynı yazar, "Cenaze merasimi", *Sada-yı Hak*, 1 Haziran 1340.

¹⁷ VGMA, defter nu. 988 (Rumeli 2), s. 249-54.

Aydın Güzelhisar Mevlevîhânesi şeyhi Horasanî Ali Dede'nin vefatı üzerine bu dergâhın şeyhliğine tayin edildi (1287/1870). Bu görevde iken Hanya'daki mevlevî muhiblerin ısrarlı davetleri üzerine kısa bir müddet için Hanya'ya gitti (1289/1872), daha sonraki yıllar bu gidiş-gelişler devam etti. Müntesipleri çoğaldı. 1880'de muhibbanının, Hanya idaresinin ve halkın desteği ile geniş bir arazi üzerinde ve zengin vakıflarla kurduğu Hanya Mevlevîhânesi'ni hizmete açtı (27 Recep 1297, Mirac Kandili). Vakfiyesini hazırlattı ve tasdik ettirdi. 1886'da (23 Zilhicce 1303/9 Eylül 1302) vefat ederek önceden hazırlanan dergâha bitişik (semahânenin solundaki) türbeye defnedildi. Mübadele sırasında naaşı İzmir'e getirildi.

Türabî, Şem'î, Nuri, Niyazî, Abdal, Kara Abdal, Kara Şemsî mahlasları olan Şemsî Dede bir Divançe oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Oğlu Hüseyin Ârif tarafından yayınlanan *Tuhfetu'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsî'nin* baş kısmında yer alan iki takriz (biri Girit müftüsü İbrahim Şerif diğeri Girit vilayeti mektûbî kalemi müsevvidlerinden Halim Neyyir'in) ve tercüme-halden sonra bir kısmı Farsça toplam 88 şiiri, birbirini takip eden iki risâle halinde düzenlenmiştir. Divançe'nin son kısmında bazı tarihler, kıtalar, şarkılar ve müfredler de bulunmaktadır. Hanyevî Şefik Efendi'nin Divançe'sinin baş kısmında da Şemsî Dede'ye ait 14 beyitlik Farsça manzum bir takriz yer almaktadır. *Tuhfetu'l-Mesnevî'nin* baş kısmındaki Şemsî Dede hal tercümesini özetleyip veren İbnülemin iki gazelinin metinlerini de vermiştir.

2. Mehmed Şemseddin Dede Efendi

Kurucu şeyh Şemsî Dede'nin vefatı üzerine meşihata geçen ve vakfiyede mesnevihan ve imam olarak zikredilen büyük oğlu Mehmed Şemseddin Dede, 1859'da (Recep 1275) Konya'da doğdu. 1872 (1289) yılında babası ve ailesiyle birlikte Hanya'ya gitti. Tahsilini burada tamamladı, Arapça ve Farsça öğrendi. Hanya müftüsü Şerif İbrahim b. Mustafa el-Giridî'den aldığı 27 Recep 1311 (1894) tarihli umumi medrese icazetnamesi elimizdedir. 27 Zilhicce 1298 (1881) tarihinde Râhime Aişe hanımla evlendi. Elimizdeki nikâh izinnamesinde "Mevlevîhâne câmi-i şerifi imam ve hatibi Mehmed Şemseddin Efendi" olarak geçmektedir.

1908-24 yılları içinde şeyhlik yanında "beyne'l-İslâm vuku bulacak de'âvî-i mahsûsanın rü'yeti [müslümanlara mahsus davaların görülmesi]", mahkemeler, Cemaat-i İslâmiye riyaseti, şer'î hukuk davaları ve dinî vakıflarla camilerin idaresiyle ilgilenen niyabet-i şer'îye, diğer adıyla hâkimu'ş-şer'lik görevlerini yürüttü. II. Meşrutiyet'in ilânının ikinci yılında Girit'ten padişaha çekilen sene-i dev-

riye tebrîğinin altındaki imzalardan biri de “naip vekili: Mehmed Şemseddin” şeklinde kaydedilmiştir ki bunun Mehmed Şemseddin Dede olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁸ 1913 yılında Konya’daki Çelebi Efendi’ye yazdığı mektupta da bu idarî-dinî görevlerinden bahsetmektedir: “Abd-i âcizleri bir taraftan Cezîre ahâli-i İslâmiyesinin mukadderâtında lüzûm-ı mübrem üzerine teklif olunan umûr-ı şer’iyyenin temşiyetine [dinî işlerin yürütülmesine] mukayyed bulunmaktayım”.

14 Teşrinisânî 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Muahedesi gereğince bu görevi karşılığında Yunan hükümetinden maaş da almaktaydı. Osmanlı Atina Sefareti ile yapılan ve bir kısmı elimizde olan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla bir müddet Hanya Müftülüğü (en azından müftü vekilliği) de yapmıştır. Çünkü sefaretten yazılan ve çoğu 1913-16 yıllarında Atina Osmanlı sefiri Galip Kemali Söylemezoğlu’nun imzasını taşıyan resmi yazılardan sekizi doğrudan “Hanya Müftüsü Mehmed Şemseddin Efendi’ye” hitabıyla başlamaktadır. Bu başlıkla yazılan evrakın ilki 31 Mart 1915, sonuncusu 10 Haziran 1916 tarihlidir. Evrak arasında bu yazılara cevap olarak kaleme alınmış müsveddeler de bulunmaktadır.

Balkan Savaşı yıllarında Mehmed Şemseddin Dede’nin vazife ve sorumlulukları o kadar çoğalmıştır ki mutad olarak her sene yapılan Konya ziyareti ve Mevlevî tarikatının en üst kişisi olan merkez âsitâne şeyhi Çelebi Efendi ile görüşme seyahatinin birkaç yıl yapılamadığı eldeki mektuplardan anlaşılmaktadır. Merkezin isteği üzerine 1912 yılında Girit Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ni kurmuş, başkanlığını yapmış ve toplanan yardımları düzenli olarak merkeze göndermiştir. Aynı yıl Çelebi Efendi’nin bütün mevlevîhânelere yazdığı yazı¹⁹ üzerine bütün dergâhlar gibi Hanya Mevlevîhânesi’de “i’âneye iştirak” etmiştir. Aynı mektuptan anlıyoruz ki Yenikapı Mevlevîhânesi “mecrûhîn-i guzat [yaralı gaziler] için hastahane”, Galata Mevlevîhânesi ise “i’âne encümeni için karargâh” haline getirilmiştir.

Şemseddin Dede’nin bir diğer yarıresmi görevi de şartların zorlamasıyla müslüman nüfusun Girit’ten bir an önce göç etme temayüllerini ve isteklerini mümkün mertebe engellemek, en azından tehir etmek idi. Konya’ya, Çelebi Efen-

¹⁸ bk. “Girit müslümanlarının tebriki”, *Sırat-ı müstakim*, IV/101, s. 396 (5 Şaban 1328/29 Temmuz 1326).

¹⁹ Bu yazı ve mevlevîhânelerin faaliyetleri için bk. Caner Arabacı, “Balkan harpleri sırasında mevlevîhâneler”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 251-55.

di'ye yazdığı bir mektubunda, meselenin siyasi boyutuna ve Osmanlı Devleti'nin politikasına da temas ederek şöyle demektedir: "(...) Ruh-ı mesele Devlet-i Aliyye ve millet-i İslâmiyenin Girid ceziresi hakkında beslemekte olduğu emel ve muhafaza-ı hukuk tedâbirine hâlel ânız olmamak ümniyesiyle Cezîre'de bulunan ehl-i İslâm[in] biraz sabr u metânet göstermeleri ve hicret etmemeleri için kavlen ve fiilen delâlet lâzime-i hazm u ihtiyat olacağı teemmül olundu. Binaenaleyh bervech-i ma'rûz bugünlerde sefer-i ziyaret-i fakirî ahali-i mahalliyece sû-i telakki olunacağı ve herkes bir türlü mâna vereceği cihetle ahalinin şu haline biraz sekîne hâsil oluncaya kadar tehir-i azîmet-i dervîşânemiz..."

Resmi, yarıresmi bu görevleri dolayısıyla mevlevîhânenin hizmetlerini kısmen kardeşi Hasan Hüsnü Efendi'ye devretmek zorunda kalan Şemseddin Efendi zaruretler ve şartlar sebebiyle dergâhın giderek aslî fonksiyonlarından uzaklaştığının da farkındadır ve bundan büyük bir ızdırıp duymaktadır:

"Hususiyet-i ahvalimiz Cezire'de hazreti Pîr [Mevlâna Celaleddin] kuddise sırruhû efendimizin tecelli-i mâneviyeleriyle tesis olunup bir zaman ihvan-ı bâ safânın maddî muavenâtıyla ilerüde âyende vü râvende ihvana medâr-ı tefeyyüz olabilecek dereceye gelmiş iken bilâhare tahavvülât-ı zemaniyenin tesirât-ı muhribesine maruz kalan Hanya Mevlevîhânesi'nde hıdmet-i fukara ile mübahi olmak idi. Şu halde ekser-i muhibbân ve mensubân âlem-i bekaya ve bazıları diyar-ı âhara göç etmiş olduğundan ve yeni yetişenlerde heves ve istidat zamanın icabâtına göre cereyan etmekde bulunduğundan ârâm-ı cân-ı âşıkân olan sema vü safâdan mahrum garîbane bir halde dem-güzar bulunuyoruz".

Şemseddin Efendi'nin oğlu Bedri Özmen beyden bize intikal eden bir kısım evraktan anlaşıldığı kadarıyla Şemseddin Efendi I. Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı yıllarında da bazı yarıresmi görevler üstlenmiştir. Sözkonusu evrak "Atina Sefaret-i Seniyye-i Osmaniyesi" resmi antetli, ikisi Fransızca, diğerleri Osmanlıca el yazısı 25 civarında evraktır. Bunlar ya "karargâh-ı umumi"nin Çanakkale Savaşı safahatı hakkında bilgi veren tebliğatı veya Hanya cemaat-ı İslâmiyesinin resmi işlerine, problemlerine dair yazışmalardır. Kara ve deniz harekâtını özetleyen bu tebliğatın hangi sebeple Şemseddin Efendi'ye gönderildiğini ve ne tür bir karşılık beklendiğini tesbit edemediğimiz için bu evrakı tam olarak değerlendiremiyoruz. Bununla beraber şeyh efendinin doğrudan Osmanlı Devleti Atina Sefareti'nin muhatabı olması önemli bir husus olmalıdır.

Hanya Mevlevîhânesi ve Şemseddin Efendi son mühim görevini, Büyük Taarruz'dan önce geri çekilmek zorunda kalan Yunanlı askerlerin zorla yanla-

566 rına alıp adaya götürdükleri Türk esirlere karşı yaptı. Şemseddin Efendi Rum idareciler ve mahallî erkânla olan iyi münasebetlerini devreye sokarak zulüm ve hakaret gören Üsera Kampı'ndaki kalabalık Türk esirlerin bir kısmını Rumlar'ın elinden almış ve tekkede iâşe ve ibâtelelerini sağlamıştır. Şeyh ailesinin verdiği bilgilere göre Venizelos'la tanışıklıklarının gençlik çağlarına dayanıyor olması esirlerin alınmasında çok etkili olmuştur. Semahânenin erkek esirler için yatakhane haline getirilmesi dolayısıyla uzun müddet sema yapılamamış, tekkenin geniş bahçesi ve müştemilatı esirlerin tenezzüh ve vakit geçirme alanı haline gelmiştir.

Lozan Antlaşması gereği nüfus mübadelesi gündeme gelince Hanya Mevlevîhânesi ve Şemseddin Dede önce müslüman nüfusun ve esirlerin Türkiye'ye göçmelerine yardımcı olmuş, ardından da kendilerini göçe hazırlamıştır. Fakat Şemseddin Efendi'nin ömrü Türkiye'ye sağ olarak dönmeye vefa etmeyecek, 23 Mayıs 1924 Cuma sabahı mahalli saatle 5.15'te, sabah namazında vefat edecek, naaşı tekkenin eşyası ile birlikte memleketine gelebilecektir.

Elimizdeki evrak arasında *Mesnevi*'nin 2. ciltinin "dibace" ve ilk 41 beytini tercüme ve şerh eden 25 sayfalık temize çekilmiş bir defter bulunmaktadır. Hatından Mehmed Şemseddin Efendi'ye ait olduğunu zannettiğimiz bu çalışmanın öncesi ve sonrasının olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. *Ceride-i Sûfiye*'nin "heyet-i tahririye"sinde yer alan Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu mecmuada 5 yazısı neşredilmiştir.²⁰

3. Hasan Hüsnü Efendi

Kurucu şeyhin ikinci oğlu Hasan Hüsnü [Özmen] Efendi (Konya 1859-İzmir 1937) Hanya Mevlevîhânesi vakfiyesinde müteveli olarak geçiyor. Girit Vilayeti Evkaf Kalemî'nde müdür muavinliği yapan Hasan Hüsnü Efendi, Şemseddin Dede'nin "niyabet-i şer'îye" görevi dolayısıyla tekkeye vakit ayıramadığı dönemlerde "mevlevîhânenin muhafaza-i mamuriyet ve mevcudiyeti hususu" ile ilgilenmiş bir tür şeyh vekilliği yapmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'ye ge-

²⁰ "Yenbû'u'l-irfan fi ta'rifi'l-insan", aded: 11-24, 21 Zilhicce 1330/22 T. sâni 1328, s. 3-4. (Bu sayının kapağında yer alan "Heyet-i Tahririye" arasında "Girit Mevlevî şeyhi Şemseddin Efendi" de bulunmaktadır); "Ezan-ı Muhammedî ve Mesnevî-i şerîfden bir hikâye", aded: 52, 1 Şaban 1331/ 24 Haziran 1329, s. 42-43; "Kuvve-i kudsiye-Hayat-ı millîye", aded: 64, 1 Zilkade 1331/19 Eylül 1329, s. 175-176. ; "Talim ve vezaif-i millîye ve medeniye", aded: 133, 8 R. ahır 1336/22 K. sâni 1334, s. 336-337; - "Rûbai", aded: 138, s. 381 (şîir olduğu anlaşılan bu yazıyı göremedik).

lerek bir müddet kızının oturduğu Adapazarı'nda kalan Hasan Hüsnü Efendi tekrar Girit'e dönmüş, 1923 yılında ise İzmir'e gelip yerleşerek mübadele dolayısıyla taşınması gündeme gelen Hanya Mevlevîhânesi'nin devamı olabilecek bir dergâhın açılışa hazırlanması çalışmalarına başlamıştır.

Veled Çelebi'nin (İzbudak) Eylül 1923'te Hasan Hüsnü Efendi'ye yazdığı mektubun zarfında yer alan "İzmir'de Girid-Hanya Mevlevî Dergâh-ı şerîfi mütevellisi Şeyh Şemseddin Dedezâde fazilet-penâh Hasan Hüsnü Dede efendi" ibaresi ve mektuptaki "Şeyh Efendi [Mehmed Şemseddin Efendi] hazretleri İzmir'i dâru'l-hicre ittihaz buyurmalarında isabet etmişler. Ancak o havalide yeniden bir dergâh uyandıracak mı yoksa münderis dergâhlardan birini mi ihya edecektir (...) Zannımca [mübadele dolayısıyla] birkaç dergâh Anadolu'ya müntakil olacaktır, bunları ne yapacağız?" ifadeleri bu yeni tekke çalışmalarının bir şekilde bilindiğini göstermektedir.

Mehmed Şemseddin Efendi'nin vefatını müteakip şeyhliği tasdik edilen Hasan Hüsnü Dede'nin tekke ve zaviyelerin 1925'te kapatılmaları üzerine yeni bir dergâh açma gayretleri sonuçsuz kalacaktır.

4. Hüseyin Ârif Efendi

Kurucu şeyhin üçüncü oğlu Hüseyin Ârif [Özmen] Efendi (Konya 1864-Gelibolu 1940) mevlevîhânenin vakfiyesinde kârî-i Mesnevî ve müderrislikle görevlendirilmiş gözükmüyor. Elimizdeki bir belgeden Hanya Mekteb-i Kebir-i İslâm'ından 1297 [1881-82] yılında "a'la" derece ile mezun olduğunu öğreniyoruz.²¹ Kendisi bu mektepte daha sonra muallimlik ve müdürlük de yapmıştır.²² Arapça ve İslamî ilimleri okutacak yeterli müesseselerin olmaması dolayısıyla mevlevîhânedede Arapça ve medrese derslerinin okutulduğuna ve bu işle de Hüseyin Arif Efendi'nin ilgilendiğine dair bilgilere sahibiz. Vakfiyede şu ibare geçmektedir: "(...) Veled-i sulbüm Hüseyin Arif Efendi mescid-i mezkûrda müderris olup Dergâh-ı şerifde sâkin olan dervîşana ve taşradan râğıb olan tâlibâna ilm-i Arabî ve Farisî ve Türkî derslerini tedris eyleye. Ve eğer Dergâh-ı şerifde sâkin olan dervîşanın okuyub yazmayanları bulunur ise Kur'ân-ı Kerîm ve ilmihal ve akaid-i edebiyelerini talim idüp..."

²¹ 23 Ocak 1978'de Kadıköy 1. Noter'inde yaptırılan 5776 nolu şehadetnâme sureti..

²² Hanya'da neşredilen *Hakikat* gazetesinin 27 C. evvel 1313/2 T. sâni 1311 tarihli 20. sayısında bir gazeli yayınlanmış ve yazar olarak künyesi "Mekteb-i Kebir-i İslâm müdürü Şemsidedezâde Hüseyin Arif" şeklinde verilmiştir.

Nüfus tezkeresinin “derecat ve sunûf-ı askeriye” hanesinde yer alan “Hanya Mevlevîhânesi mescid-i şerifi medresesi berât-ı aliyyesi...” ibaresi dergâhta Farsça ve Mesnevî tedrisi yanında medrese eğitimi de verildiğini göstermektedir. Vakfiyedeki kitap listesinde medrese ders kitaplarının ve Farsça, Osmanlıca talimine yönelik kitapların 12’şer adet bulundurulması da bu durumu desteklemektedir. Şeyh ailesinden öğrendiğimize göre daha sonraları mevlevîhânenin bünyesinde özel bir iptidaiye ve rüşdiye okulu da açılmış, bu okulla da Hüseyin Ârif Efendi ilgilenmiştir.

Kurucu şeyhin oğulları arasında Hanya’da ilk ayrılan Hüseyin Ârif Efendi’dir. Mehmed Şemseddin Dede’nin 1913 yılının sonlarında yazdığı bir mektuptan Hüseyin Ârif’in Gelibolu’ya yerleştiğini, Gelibolu İdadisi’nde muallimlik yaptığını, Gelibolu Mevlevîhânesi’nde de ihvana Mesnevî okuttuğunu öğreniyoruz. Daha sonra müdürlüğünü de yapacağı Gelibolu İdadisi’nde okuttuğu dersler Arapça, Farsça, Türkçe, resim ve müzik dersleridir. Ney üflediğini, ud ve kanun çaldığını ve kara kalem resimler yaptığını da biliyoruz.

Şemsi Dede’nin oğulları arasında doğrudan siyasetle ilgilendiğini bildiğimiz tek kişi de Hüseyin Ârif Efendi’dir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmış²³ ve muhtemelen İtilafçuların iktidarda olduğu yıllarda muallimlerden birinin “Hanya’dan kendisine para ve mektup geliyor” meâlinde şikâyeti üzerine tutuklanarak Bekirağa Bölüğü’ne gönderiliyor, evi aranıyor, kitaplarının bir kısmına el konuyor.²⁴ Emeklilik yıllarını Gelibolu’da bahçe ve meyve işleriyle uğraşarak geçiriyor.

II. Mevlevîhânenin inşası, müştemilâtı ve vakfiyesi

Mevlevîhâne’nin İnşasıyla İlgili İlk Bilgiler: Hanya Mevlevîhânesi’nin inşası ve faaliyete geçmesiyle alakalı elimizdeki ilk belge Zilhicce 1289/Şubat 1288/1873 tarihlidir. Konya’ya Çelebi Efendi’ye yazılan ve Girit vilayeti naibi Ahmed Muhhtar ile farklı mesleklerden 77 kişinin isim, meslek ve mühürlerini taşıyan bu muassal belge Mevlevîliğin Girit’te intişarı ve Hanya Mevlevîhânesi fikrinin gelişip olgunlaşması konusunda önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

²³ Rahmetli Kevser Atay’ın 15. 2. 1992 tarihli mektubu, s. 5.

²⁴ Muzaffer Ece’nin tarihsiz mektubu.

Verilen bilgilerden ilki Girit'te ve Hanya'da 20 seneden beri Mevlevî tarikatı muhibbi zevat bulunmaktadır (belgeye imza koyanlardan birinin mührü Mevlevî sikkesi şeklinde düzenlenmiştir) ve bir önceki seneden (1872'den) itibaren davet üzerine ve Konya çelebilik makamının izniyle, muhtemelen yaz aylarında Hanya'ya gelip gitmeye başlayan Aydın Mevlevîhânesi şeyhi Şemsi Dede sayesinde muhiplikler müritliğe dönüşmüştür. Ayrıca Hanya halkının tamamı da Şemsi Dede'ye büyük bir "şevk u mahabbet" göstermiştir. Belgede yer alan "bu suretle işbu arizada vâzî'u'l-imza olanlar inabetle haiz-i destmâye-i fahr u mübahat olup" ifadelerinden imza sahibi 77 kişinin Şemsi Dede'ye intisap ettiği anlaşılmaktadır ki adaya ilk gelişinin akabinde bu sayıya ulaşılması dikkat çekmektedir.

Belgede yer alan ikinci önemli bilgi Hanya'daki Mevlevî muhip ve müntesiplerinin, Şemsi Dede'nin ziyaretinden sonra küçük bir hanede toplanıp ism-i Celâl zikri yaptıkları, bu evin ihvanı almamaya başlaması üzerine daha geniş bir hanenin kiralandığı ve hususi gecelerde (muhtemelen haftada bir gece) orada toplanıp yalnız ism-i Celâl zikri yaptıklarıdır. Ne yazık ki Hanya Mevlevîhânesi'nin ilk mütevazı merkezleri olan bu evlerin Hanya'nın neresinde ve kime ait oldukları tasrih edilmemektedir.

Girit naibinin ve Mevlevî müridanının asıl niyetleri, izin verilir ise Hanya'da bir Mevlevîhane'nin inşasına başlamaktır. Müridanın hem sayıları hem de maddî iktidarları şimdilik bir Mevlevîhâne inşasına yetecek seviyede değilse de çelebilik makamının desteği ve Şemsi Dede'nin birkaç sene adaya gelip gitmesine müsaade edilmesi sayesinde bunun olabileceğini düşünmektedirler. Eğer bu olursa "Girid gibi mevki-i mutena serapa yeni baştan ihya buyurulmuş olaca"ktır.²⁵

Muharrem 1290/Şubat 1288/1873 tarihinde yine Girit vilayetinden çelebilik makamına yazılan bir başka yazıda ise Şemsi Dede'nin tarikatı yayma faaliyetlerinin ve inşa edilecek Mevlevîhâne'nin adada yerine getirebileceği maddî ve mânevî fonksiyonlardan açık veya örtük olarak bahsedilmektedir:

"(...) Muhibbanın tezayüdiyle bir de dergâh-ı şerifin ihyası mümkün olabileceği derkâr idüğüne ve Girid gibi nezd-i âlî-i rahîmânelerinde müstağni-i tavzih olan bir mevkide böyle bir dergâhın ihyası halkın tashih-i akîde ve tahsil-i füyûzât-ı adîde etmesi gibi maddî ve mânevî birçok fevâide bâdî olacağına nazaran (...)”²⁶ (vurgular bizim).

²⁵ BOA, İ. DH, nu. 93401. Müşavir-i vilayet-i Girid Ahmed Hamid imzasını taşıyan Muharrem 1290/Şubat 1292 tarihli belge için bk. BOA, İ. DH, nu. 93401.

²⁶ BOA, İ. DH, nu. 93401. Belgenin tamamının çevirime yazısı için bk. Ek 1/2.

Gittikçe siyasî problemleri ve önemi artan adadaki Müslüman halkın inanç ve ahlâk itibarıyla sıkılaştırılmasını önemseyerek talep eden bu vurgulu ifadeler, araştırmanın başından itibaren üzerinde durduğumuz, siyasî nüfuzun azalmasına paralel olarak medrese, tekke ve camilerin sayılarının artırılarak dolaylı nüfuz araçlarının takviyesi meselesiyle tamamen örtüşmektedir. Daha sonraki tarihli belgelerde de “melce-i fukara ve guraba olan bu gibi müessesât-ı hayriyenin temin-i idaresiyle hal-i muattaliyetten vikayesi şan-ı âlî mukteziyâtından idüğüne mebni” türünden ifadelere tesadüf edilecektir.²⁷

Eldeki arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Mevlevîhâne'nin inşasıyla ilgili son teşebbüs Sadreddin Çelebi'nin Sadaret'e müracaatta bulunması ile vukubulmuş ve dergâhın inşası için Cemaziyelevvel 1290/1873 tarihinde irade istihsal edilmiştir.²⁸ Arazinin ne zaman ve nasıl alındığı ve inşaatın ne zaman başladığı konusunda şimdilik bir bilgimiz olmamakla beraber tamamlanmasının birkaç yıl sürdüğünde şüphe yoktur. Çünkü dergâhın, bütün birimlerinin inşaatı tamamlanmış olmamakla beraber 1880'de açılmış olduğunu biliyoruz.

Semahâne kısmı halen yetimhane/çocuk yuvası olarak kullanılan Hanya Mevlevîhanesi Suda limanı, Zirtop (Zir-i top) mevkiinde, eski Tuzhane (Selhane, Tuzla) karşısında, üç taraftan Murines, İstelyanos ve Suda caddelerine açılan, dördüncü tarafı tarlalarla çevrili, dört tarafı yüksek duvarlı geniş bir arazi (35 bin m²) üzerinde büyük vakıf akarlarla ve 36.000 kuruşluk nakitle desteklenmiş şekilde inşa ve tesis edilmiştir. Vakfiyenin baş kısmında şu tavsif yer alıyor:

“Mahrûse-i Hanya haricinde Zir-i top mevkiinde atık selhhâne karşısında kâin ashâb-ı hayratdan mevlevî es-Seyyid Süleyman Şemseddin Dede b. Osman'ın müceddeden bina-vü inşasına muvaffak olduğu mescid-i şerif ve Mevlevî Dergâhı...”

Mevlevîhânenin nakit ve arazi vakıflarının bir kısmı muhibban ve halk tarafından tahsis edilmiştir. Bu durum vakfiyede “bilcümle müminûn u müminât ve müslimûn u müslimâtın nüzûr [adıklar] ve hedâya [hediyeler] namıyla zatıma ihdâ etmiş oldukları mebâliğ” şeklinde geçmektedir. 6 Mart 1919 tarihli Rumca düzenlenmiş bir belgede Mevlevîhâne'nin mütevellisi Hasan Hasnû Efendi'nin, dergâhın vakıflarından 4 gayrimenkulü 5 yıllığına fabrika sahibi Emanuel Gazis'e, aylık 100 drahmiye kiraladığı ifade edilmektedir. Kiralanan gayrimenkul-

²⁷ bk. BOA, İ. DH, nu. 93401; Girit vali vekilinden Sadaret'e 15 Muharrem 1308/19 Ağustos 1306 tarihli taamiyenin artırılmasına dair arz.

²⁸ BOA, İ. DH, nu. 93401.

lerden birinin un fabrikası, birinin makarna atölyesi, diğersinin de fırın olduğu hesaba katılırsa büyüklükleri hakkında bir fikir edinilebilir. Eldeki belgelerden biri de bir arazi parçasının dergâha vakfını göstermektedir. (bk. 2 nolu belge). Bu bilgi ve belgeler tekkenin, Mevlevîhâne ve müstemilatından, bahçelerinden ayrı olarak Hanya içinde ve civarında kiraya verilen vakıf arazileri ve binaları, dükânları olduğunu da göstermektedir.

Esaret günlerini bu mekânda geçiren İbnülcecal M. Râğıb dergâhı ve çevresini şöyle tasvir ediyor: "Dergâh-ı şerif binası Hanya'nın en mutena bir mevkiinde vâsi' ve etrafı muntazam dîvarlarla muhât, mebzûl meyve ağaçlarıyla sâyedâr ve müteaddid sebze tarlalarıyla çemenzâr bir haldedir. Dergâh-ı şerif binası misli nâdir bulunacak kadar güzel Türk sanat mimarîsinin nazar-rübâ bir modeli halinde yapılmıştır".²⁹

Vakfiye düzenlendiği sırada (1302/1885) mevcut olan binalar

1. Semahâne. Vakfiyedeki kaydı: "(...) Bir hâne-i refî'u'l-erkân bina idüp (...) Hazreti Mevlana tarîk[ıne] hakkı-i riayetle riayet eden dervîşanı eyyam-ı tevhid ü sema vü safada âdet-i me'lûfe ve mu'tâde üzre ol hânede tevhid ü sema vü safa ideler". Kareye yakın dikdörtgen bir planı olan semahâne, kible tarafında mihrap, minber ve vaaz kürsüsü; ortada etrafı ahşap parmaklıkla çevrili daire şeklinde sema meydanı, üç tarafında galeri olan, sol tarafı türbeye açılan bir binadır. İki kapısı vardır. Biri mihrabın tam karşısındaki ana kapıdır, diğeri türbe tarafında olan ve kadınların semayı izlemek için sol galeriye çıkmalarını sağlayan merdivene açılan tâli kapıdır.³⁰ Anapapının sağından başlayan merdiven hem kapının üstündeki mutrib mahalline hem de gayrimüslim izleyicilerin yer aldığı sağ galeriye çıkmaktadır.³¹ Eldeki fotoğraflara göre Semahanenin düz çatısı 4 kare

²⁹ İbnülcecal M. Râğıb, "Hanya Mevlevîhânesi...".

³⁰ Selanik Mevlevîhânesi üzerine bir çalışma yapan Stavroulakis, üst galerilerden birini, semayı izlemeleri için kadınlara tahsis etmenin, Galata ve Hanya mevlevîhânelerinde olduğu gibi Selanik Mevlevîhânesi için de sözkonusu olduğuna işaret etmektedir; Nicholas P. Stavroulakis, *Salonika Jews and Dervishes*, Athens 1993, s. 73.

³¹ Şeyh ailesi mensuplarının anlattıklarına göre her sema âyini önemli sayıda gayrimüslim takip eder, bunlar arasında devlet adamları, ileri gelen zevat da yer almış.

sütun üzerine oturmaktadır ki bu sütunların kaideleri aynı zamanda sema meydanının sınırlarını oluşturmaktadır.

Sema Cuma akşamı yapılırdı. Semadan önce şeyh efendinin vaaz etmesi adettendi. Vakfiyede kendilerine vazife tahsis edilen semahane hizmetleri şunlardır: Kârîlik, aşırhanlık, na'thanlık, sersemazenlik, serkudumzenlik, semayzenlik, defzenlik, duagûluk. Kandil gecelerinde tekkenin ve semahanenin hususi ve kalabalık bir cemaatı ağırladığını tahmin etmek zor değil. Çünkü bu gecelerde genellikle hem mevlit okunuyor, sakal-ı şerif ziyareti yapılıyor hem de sema âyin-i şerifi icra ediliyordu. Hanya'da neşredilen *Hakikat* gazetesinde Kandil geceleri için Mevlevîhâne tarafından verilmiş hususi davet ilânlarına tesadüf edilmektedir.³²

2. Mescit. Vakfiyedeki kaydı: "Bir mescid-i şerif bina idüp tarîkını tefrîk ederek âmme-i müslimîn ve kâffe-i muvahhidîne edâ-yı salât-ı hamse için izn virüb vakf eyledim". Semahânenin sağında yer alan ve anakapı tarafından müstakil kapısı olan mescit fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla semahânenin yaklaşık 1/6'sı hacminde ve yarım katı yüksekliğinde bitişik bir binadır. İçerden semahâneye açılan kapısının olup olmadığı tam olarak tesbit edilememiş ise de şeyh ailesi mensuplarından edindiğimiz intiba iç bağlantının olmadığı yolundadır.

Vakfiyedeki bilgilere göre mescit aynı zamanda bir "dâru'l-Mesnevî" olarak düşünülmüştür ("[Mescidde] Mesnevî-i Şerîf kürsüsü nasb idüp dâru'l-Mesnevî idüp"). Şemseddin Efendi Cuma namazları sonrası burada Mesnevî okutacak, Hüseyin Ârif Efendi de kâri-i Mesnevîlik yapacaktır. Mevlevîhânenin -ilerde üzerinde duracağımız- kütüphanesi de mescitte kurulmuştu. Mescit dâru'l-Mesnevîlik yanında küçük bir medrese fonksiyonu da görmüş; kurucu şeyhin küçük oğlu Hüseyin Ârif Efendi burada Arapça, Farsça, Türkçe ve İslâmî ilimler okutmuştur.

Vakfiyede imamet görevi için özel bir tahsiste bulunulmamakla beraber bunun esas itibariyle şeyh efendiye ait olduğu düşünülebilir. Vakfiyede kurucu şeyhin oğlu Şemseddin Efendi için böyle bir kayıt bulunmaktadır. Fakat müezzinlik, kayımlık ve hâfız-ı kütüblük hizmetleri bir kişinin uhdesinde toplanmıştır. Mes-

³² "İlân-ı mahsus", *Hakikat*, nu. 30, 11 Şaban 1313/14 K. sâni 1311, s. 1. Bir sonraki senenin Mirac kandili için benzer bir "Davetnâme" ve hem mevlid okunduğu hem de âyin icra edildiği haberi için bk. *Hakikat*, nu. 42, 22 Receb 1314/15 K. evvel 1313, s. 3; nu. 43, 4 Şaban 1314/26 K. evvel 1312, s. 1. Aynı yılın Berat kandili için "Davetnâme" için ayrıca bk. *Hakikat*, nu. 44, 13 Şaban 1314/4 K. sâni 1312, s. 3.

cidin vakfiyede sayılan kıymetli eşyası: 8 adet şamdan, 1 adet kebîr (büyük) çalar saat, 1 adet sîmin gülâbdan, 1 adet buhurdan.

3. a) Türbe. Vakfiyedeki kaydı: “Vefatımda kendime medfen ve türbe ola ve ben-den sonra evladımın zükûr ve inâsından vefat edenlerine medfen ve türbe ola”. Semahâneye bitişik olarak sol tarafta yer alan türbe hacim ve yükseklik olarak mescidin simetrisi gibidir. Semahânenin içine açılan kısmı eldeki fotoğrafa göre şebekesizdir. Fotoğrafta iki yüksek sanduka gözüküyor ki bunlardan biri kurucu şeyh Şemsî Dede’ye diğeri eşine ait olmalıdır. Küçük sandukalar şeyh ailesinin küçükken vefat eden çocuklarına aittir. Türbe tarafından semahâneye açılan ve kadınların kullandığı kapının solunda türbenin giriş kapısı bulunmaktadır. Semahânenin açık olmadığı zamanlarda ziyaretlerin bu kapıdan yapıldığı tahmin edilebilir. Eldeki fotoğraflardan “hacet penceresi”ni tesbit etmek mümkün olmuyor. Bütün pencereler aynı yapılmış gibidir.

b) Hamûşân (hazîre, mezarlık). Vakfiyedeki kaydı: “(...) tahdit ederek fukarâ-yı mevleviyeden vefat edenlerine makbere olmak şartıyla vakf eyledim. Eğer tarîk-ı mevlevîye mensûb ve mensûbe olmayub da bu makbereye defn olunmak arzu eden olur ise mütevellî-i meşrûunu irzâ ederek ve herkesin defn olunmalarına izin verdim”. Semahânenin kible tarafında yer alan hamûşânın farklı kısımlarını gösteren birkaç fotoğrafa sahibiz. Hamûşânın sol tarafında yer alan ve bugünkü durumu gösteren fotoğraflarda da yer alan müstakil ve üstü kubbeli türbenin ki-me ait olduğu tesbit edilememişse de dergâha vakıfta bulunan bir zata ait olduğu ifade edilmektedir.

4. Matbah. Vakfiyedeki kaydı: “Âsitâne olmak ve çile çıkarılmak şartıyla fukara ve dervîşân-ı Hazret-i Mevlâna’nın tabh-ı ta’âm etmeleri ve suffesinde çile-i şerif hizmetinde bulunan dervîşânın sâkin olmaları için...” Ahmet Özmen Bey’le yaptığımız vaziyet planı çalışmasında semahânenin anakapı tarafında ve cümle kapısından semahâneye doğru giden yolun sağında, portakal ve limon bahçelerinin içinde yer almaktadır. Şeyh ailesi mensupları burada çile çıkaran dervîşle-rin olduğunu hatırlamıyorlar. Bu bilgi ilk yıllar için de doğru ise mevlevîhâne “âsitâne” olmamış demektir. Buna göre çile çıkararak dedelik makamına ulaşan kurucu şeyhin oğullarının (ilk ikisinin dede oldukları kesindir) başka mevlevîhâ-nelerde çile çıkardıkları kabul edilmiş olacaktır.

Vakfiyede matbah-ı şerîf için vakfedilen eşya ve malzeme de tek tek sayılmaktadır. Yeni kurulan bir mevlevîhânenin öncelikli mutfak malzemesini göstermesi açısından önemli bir liste olduğu söylenebilir (41 kalemde 112 adet mutfak malzemesi).

5. Dolaplı su kuyusu.

6. Sarnıç ve kuyu. Ahmet Özmen Bey'in notları arasında "dergâh-ı şerifte hafır olunan kuyuya tarih" kaydıyla şu beyit yer almaktadır:

*Bulub bir mısra-ı rengîn Sâmih söyledim tarih
Berây-ı rûh-ı Eşref iç bu ayn-ı pâkden gel âb*

Vakfiye düzenlendiği sırada inşaatları devam eden binalar

7. Tahtanî ve fevkanî 12 bab hücre (Haremlik). Bu bina semahânenin kible tarafında yer alan ve önce Şemsî Dede'nin, ardından Mehmed Şemseddin Dede'nin oturduğu ev olmalıdır. Vakfiyede şöyle tavsif ediliyor: "(...) tahtanî üç oda ve bir matbahı müştemil ve diğer tahtanî üç oda ve bir matbahı müştemil iki bab menzili ve bir dolaplı su kuyusunu ve bir adet sarnıcı ve müceddeden tesis olunub divarları iki metro irtifaında yapılmış olan altı oda ve bir divanhane-yi müştemil menzil (...)".

8. Şeyh meydanı ve beraberinde tahtanî ve fevkanî 6 bab hücre (Selâmlık). Bu bina cümle kapısından semahâneye giden yolun sol tarafında yer alan, misafirhane olarak da kullanılan bina olmalıdır.

Vakfiyede yapılması için kaynak ayrılan ve dökümü yapılan işler:

9. Sarnıç,

10. Çeşme ve şadırvan,

11. Üzüm bağı, meyveli ve meyvesiz ağaçların dikilmesi,

12. Bağ ve sebze bostanı. Bağ ve meyve, sebze bostanlarının mahsulleri öncelikle dergâhın ihtiyaçları için kullanılacak, şeyh ailesi ve dervişlere verilecek, ka-

lanlar satılarak dergâha gelir temin edilecektir.³³ Hurma ağacı dikimi ve hurma yetiştirilmesi de ilk defa mevlevîhâne vasıtasıyla Hanya'ya gelmiştir.³⁴

13. Vakfiyenin yapılmasını istediği ve mevlevîhânenin müstemilatı içinde önemli yeri olan bir bina da cümle kapısının açıldığı İstelyanos caddesinin Suda caddesiyle birleştiği köşede, bir başka deyişle semahânenin kible tarafının soldan son noktasında iki katlı kârgir, balkonlu ve uzun bir bina daha bulunmaktadır. Alt katında, kapıları Suda caddesine açılan dükkân ve imalathânelerin bulunduğu binanın ikinci katında kurucu şeyhin ikinci oğlu Hasan Hüsnü Efendi oturmuştur. Eldeki fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla bu köşeden de mevlevîhâne alanına bir kapı açılmaktadır.

Dergâh alanına açılan ve vakfiyede "tarîk-ı hâs" olarak geçen bir başka tâli ve özel yol da İstelyanos caddesinden, haremlığın bahçesinden sebze bahçesine geçen yoldur ki bu yol daha çok haremlik ve bahçede yetiştirilen sebze ve meyvelerin taşınması için kullanılmıştır. Bu yolun güzergâhında vakfiyede zikredilmeyen yüksekçe bir havuz da yaptırılmıştır. Mevlevîhâne şehirden uzak olduğu için binek ve yük arabalarına ihtiyaç duyulmuş, atlar ve arabalar için ahır ve ardiyeler inşa edilmiştir

Vakıf kütüphanesi ve kitaplar: Mevlevîhânenin vakıf kütüphanesi mescit kısmında kurulmuştur. Vakıf kitaplar listesine bakıldığında yalnızca *Mesnevî* ve şerhlerinin 29 kıtada 39 cilt olduğu görülecektir ki *Mesnevî* derslerinin okutulduğu bir Mevlevî dergâhında bu sayı fazla değildir. Mescit dâru'l-Mesnevîlik yanında küçük bir medrese-mektep fonksiyonu da görmüş; kurucu şeyhin küçük oğlu Hüseyin Ârif Efendi burada Arapça, Farsça, Türkçe ve İslâmî ilimler okutmuştur.

Vakfiyenin en önemli özelliklerinden biri de mevlevîhâneye vakfedilen 735 ciltlik 644 kitap adının müellifleriyle birlikte tek tek kaydedilmesi ve kısmen tav-

---

³³ Rahmetli Kevser Atay'ın 15. 2. 1992 tarihli mektubunda verdiği bilgilere göre sebze ve meyvelerin satımı için Hanya'da bir dükkan açılmış, ayrıca bir değirmen ve fırın işletilmiştir.

³⁴ Rahmetli Bedri Özmen beyle yaptığımız görüşmede Girit'te hurma yetiştirmediğini, hurma fidelerinin Bingazi'den (muhtemelen Bingazi Mevlevîhânesi'nden gelip gidenlerce) getirildiğini, yerli halkın hurma ağacına çıkarak meyveleri toplamayı beceremediklerini, adadaki Araplardan birini tutarak hurmaların toplanabildiğini ifade etti.

sif edilmesidir.³⁵ Bunların 39 cildini *Mesnevî* ve şerhlerinin oluşturduğunu söylemiştik. Diğer kitapların çoğu bir külliye, medrese ve dergâh kütüphanesinde bulunabilecek türden kitap ve risâlelerdir: Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid-kelâm, siyer, mevlid, dua, mevize, evrad, feraiz, ilmihal, lügat, ahlâk hatta felsefe, hikmet, tıp kitaplarının hemen bütün temel metinleri bulunmaktadır. Bellibaşlı tasavvuf kitapları olarak Mevlanâ'nın diğer iki eseri *Fihî mâ Fih* ve *Divan-ı Kebîr*, ayrıca *Fusûsu'l-Hikem*, *Minhacu'l-Fukara*, *Sefine-i Nefise-i Mevleviye*, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, Sadi'nin *Gülîstan* ve *Bosbtan*'ı, *Pend-i Attar* gibi eserler; *Muhammediye*, *Envâru'l-Âşıkîn*, *Mevlid*, *Kelimât-ı Hazreti Ali*, *Mızraklı İlmihal*, *Tarikat-ı Muhammediye* gibi halkın dinî kültüründe çok etkili olmuş yaygın kitaplar ile birçok ahzâb-evrâd risâlesi de hemen göze çarpan kitaplardır. Bunlardan hangilerinin önceden kurucu şeyh Şemsi Dede'ye ait olduğu, hangilerinin tekke kütüphanesi için hususen satın alındığı veya tekke mensuplarından toplandığı tasrih edilmemiştir.

Mevlevîhâne kütüphanesi olduğu için divanlar önemli bir yer tutuyor: Zikredilenler Galib Dede, Fuzulî, Nabi, Süheylî, Nevres, Ruhî-i Bağdadî, Aşkî Dede, İsmail Hakkı, Nesimî, Molla Câmi, Hafız, Şahidî, Zekâî, A'ma Yusuf, Şahî, Şefik, Vehbî ve Derdli divanları. Görüldüğü gibi büyük çoğunluğu divan edebiyatı tarzında ve aruz vezniyle yazılmış divanlardır. Hususen Bektaşî tekkelerinde halk ve tasavvuf edebiyatı verimleri ve hece vezniyle yazılmış divanlar ile menakıphameler daha kabark bir sayıya ulaşmaktadır. Ayrıca mescitte ve başka yerlerde okutulacak Arapça dil dersleri için 12'şer adet Arapça sarf-nahiv ve edebî sanatlar kitapları da var: *Emsile*, *Bina*, *Maksûd*, *Avamil*, *İzzî*, *Merah*, *Şâfiye*, *İzhar*, *Kâfiye*, *Velediye*, *İsagoci*, *İnşa*, *Belağat*, *Kavaid-i Osmaniye*.

Kitap listesi içinde dönemin genel eğidişini ve zihniyetini yansıtan modern eserler ve kısmen yeni tedavüle giren metinler de yer alıyor. Meselâ *Tercüme-i Telemak*, *Coğrafya*, *Atlas*, *Hendese-i Cedid*, *Mecmuatü'l-Mühendisîn*, *Hesap*, *Cebir*, *Risâle-i Hafriye* vb.

³⁵ Görebildiğimiz tekke vakfiyelerinde bu hacimde ve bu çeşitte bir kitap listesine rastlamadık. Bir Bektaşî tekkesinin, Elmalı/Antalya'da bulunan Abdal Musa Zaviyesi'nin dökümü yapılan kitapları için bk. Yılmaz Soyger, *19. Yüzyılda Bektaşîlik*, İzmir, Akademi Kitabevi, 2005, s. 140-71. Bu kütüphanenin değerlendirilmesi için ayrıca bk. Suraiya Faruqî, *Anadolu'da Bektaşîlik*, çev. Nasuh Barın-Gültekin Yıldız, İstanbul, Simurg, 2003, s. 148-54. Vakfiyesinde vakfedilmiş 143 adet kitabın da zikredildiği bir Nakşî tekkesi için bk. Hamit Er, "Bir eğitim kurumu olan Eyüp'te Hasan Hüsnü Paşa Tekkesi ve vakfiyesi", *Tasavvuf*, sayı: 11, 2003, s. 139-50.

III. Mübadele tufanı: Mevlevîhânenin sonu yahut sırlanması

Hanya Mevlevîhânesi'nin mufassal vakfiyesi, muhtemel kötü sonu da hesaba katmış ve o an geldiğinde ne yapılacağına dair şartlar koymuştu; başka bir yere hicret edilecek ve orada dergâh uyandırılarak “âdâb-ı şeriat ve âyin-i tarikat icra”ya devam olunacaktır:

“Şuna dahi şart eyledim ki ve eger el-iyâzü billâhi te'âlâ [Allah korusun] hal ber-minval üzre kalmayup âlem mütebeddil ve mütegayyir olup [başka hal alıp] Rabbimiz göstermesün buradan yani Ceziretu'l-Girid hafazallahu te'âlâ ani'l-beliyye bi-ezmineti'l-medîdeden hicret edilmek ve bir gayrı mahalle gidilmek lazım gelür ise ol vakitte mevcut ve mevcude bulunan kâffe-i evladımın zükûr ve inâsının [erkek ve kadın bütün evladımın] bi'l-ittifak re'yleri munzam olarak, tebdil ve tağyir-i şurûtu [vakfiyenin şartlarının değiştirilmesi] müteveli ve müteveliyelerinin yedinde olup evkaf-ı menkûlenin [menkul vakıfların] nakli ve gayrı menkûlenin [gayrımenkul vakıfların] mülhakatıyla beraber furuhtıyla [satılmasıyla] cemî'-i evkafımı muradları üzre keyfe mâ yeşâ [istedikleri gibi] tasarruf ederek istedikleri mahalle nakl idüp orada yani iskân oldukları mahalde müceddeden mescit ve hangâh bina ve ber-minval-i meşrûh âdâb-ı şeriat ve âyin-i tarikatı icra ve emiru'l-müminin ve imam-ı müslimîn padişah-ı ma'delet-penâh ve şehinşah-ı merhamet-nigâh efendimizin duasıyla kâffe-i sahibu'l-hayrat ve'l-hasenâtın ve âmme-i müminîn ü müminât ve müslimîn u müslimâtın dualarını eda vü ifa edeler. Ve işbu vâkıf-ı fakirin şurûtu[na] kemâl-i riayetle riayet ederek ruh-ı revanıma kayd-ı dua virüp selâmetle tarik-ı müstakime gideler”.

İşte o zaman gelmişti.

Lozan Antlaşması'nın öngördüğü nüfus mübadelesi gereğince Girit'teki Müslümanlar,³⁶ ve Hanya Mevlevîhânesi'nde bulunan kurucu şeyh ailesi mensupları da taşınma hazırlıklarına başladılar (Hasan Hüsnü Efendi'nin nihai taşınmadan yaklaşık bir yıl önce İzmir'e geldiğini ve burada yeni bir dergâh uyandırma çalışmalarına başladığını belirtmiştik). Resmi makamlar nezdinde ve maddî imkânları itibariyle Hanya'daki diğer Müslüman nüfusa göre daha iyi şartlarda

³⁶ Ustazâde Yunus Bey şu ifadelerle yer veriyor: “Ne zaman ki Lozan Konferansı'nın 'Mübadele-i Ahali Protokolü' meydana çıktı, sâir İslâm müesseseleri gibi bu dergâhlar dahi şaşaalı feyz ü umranlarıyla, binlerce muhibleriyle fenaya [yokluğa] mahkûm olmuşlar ve bu 1342 [1925'te tekkelerin kapatılmasına işaret ediyor. İ. K.] senesinde ifnâları [yok edilmeleri] kuvveden fiile çıkarılmıştı”; *agm*, s. 65

olan Mevlevîhâne mensuplarının, en sona kalarak hicret edecek olanların resmi işlemlerine ve taşınmalarına yardımda bulduklarını biliyoruz. Bu yüzden İzmir'e intikalleriyle ilgili haberlerde onlar için "son kfile-i muhacirîn arasında anavatana kavuşan" ibareleri yer alacaktır.

Şemseddin Dede bir taraftan resmi görüşmeleri sürdürürken diğer taraftan da nakil için taşınabilir eşyayı ve tekke levazımını hazırlamaktadır. Şeyh ailesinden rahmetli Kevser Atay hanımefendi 15. 2. 1992 tarihli mektubunda taşınma hazırlıklarını şöyle anlatıyor:

"Şeyh Mehmet Şemseddin Dede hazretleri, oğlu Mustafa Bedreddin [Özmen] bey, kızı ve torunu Ahmet [Özmen], Hasan Hüsnü Dede'nin Girit'te kalmış olan eşi ve iki kızı şeyh ailesi efradı olarak, dervişan ve aileleri hep beraber mevlevîhâneye ait taşınabilecek eşyaları toplayarak sandıklara koyup hazırlandılar. Camiden [Mescit ve semahânededen] duvarlarda asılı olan dinî büyüklerimizin isimlerini taşıyan levhalar [Allah, Muhammed, 4 halife levhaları] 2 m çapında idi, yazılar dökme tunç madeni ile yazılmıştı. Sakal-ı şerifi muhafaza eden sandık, 2 m yüksekliğindeki tunç rakkaslı çalar saat, cami ve mevlevîhânedede asılı olan büyük iki kristal avize, mutfak levazımı, bakır kap kaçak, kütüphanedeki en kıymetli kitaplar... [Gavurların eline geçmesin diye] kalan kitaplar üç gün üç gece yakılarak ancak imha edilebildi.

"(...) Ev eşyaları arasında 1,5 m uzunluğunda ceviz tahtasından yapılmış 4 büyük antika sandık vardı, bunlar evlenmek üzere olan Hasan Hüsnü Dede'nin kızlarına aitti.

"Nakline müsaade olunan ilk şeyh Süleyman Şemsi hazretlerinin türbeden çıkarılan kemikleri mumyalanmış bezlerden yapılan özel torbaya konmuş, içi kurşun kaplı tahta bir sandığa konup diğer ev eşyaları arasına alınmıştı".

"Girit'ten bütün müslümanlar gitmiş yalnız mevlevîhâne sakinleri kalmıştı. Mevlevîhâneyi Rumlar işgal edip sahiplenmiş durumda idiler. Yetimhane yapılacağı için tadilat ve inşaata başlamışlardı. [İtalya'dan kiralanan] vapurun gelmesi acilen isteniyordu".

Şeyh ailesini daha acı anlar bekliyordu. Geminin limana yanaşmakta olduğu haberinin geldiği saatlerde ikinci ve son şeyh Şemseddin Dede ruhunu teslim etti. Onun da naaşı babasının yanına, nakledilecek eşyalar arasına kondu.

Beş altı yaşlarında bir çocuk olarak mevlevîhânenin son günlerini ve taşınmanın binbir güçlüklerini bütün teferruatıyla yaşayan Ahmet Özmen beyin notlarına göre 24 Mayıs 1924 Cumartesi günü Suda/Hanya limanından ayrılan gemi 26 Mayıs Pazartesi günü Resmo ve Kandiye limanlarına, 27 Mayıs Salı günü

Sakız'a uğradı, 28 Mayıs Çarşamba günü de İzmir'e ulaştı. Sandukalar Guraba Hastahanesi'ne, şeyh ailesi ise Karantina semtinde kendileri için ayrılmış bir eve götürüldüler. 30 Mayıs Cuma günü hastahanedен alınan bayrağa sarılı ve sikkeli tabutlar, tarikat mensuplarının ve büyük bir cemaatin katılımıyla Topaltı semtindeki İzmir Mevlevîhânesi haziresine defnedildi. 1 Haziran tarihli *Sada-yı Hak*'ta çıkan "Cenaze merasimi" başlıklı yazıda şu bilgiler yer almaktadır:

"(...) Sabahleyin saat ondan evvel binlerce dindaşımız hastahane önünde toplanarak -merasime iştirak etmek üzere [mevlevîhânedey] hayat-ı esarete bulunmuş taşradan bazı zevat da gelmiştir- Türk bayraklarına sarılı oldukları halde ihzar edilen tabutların önünde bir saff-ı ihtiram teşkil eylemişlerdi. Heyetin en önünde ihtifal heyetinden İbnülcemal Râğîb, dava vekili Giritli Hasan Fevzi beyler, yan taraflarda Dâru'l-irfan talebesi, belediye çavuşları, polis neferleri, bahriye efrâdı, dervişan oldukları halde cenazeler 10'u çeyrek geçe halkın eyâdî-i ihtiramında olarak hastahänenin bahçesinden çıkarılmıştır. (...)"

Aynı habere göre "cenaze merasiminde İzmir, Mağnisa, Tire mevlevî şeyhleri ve şehrimizde [İzmir'de] bulunan Bektaşî, Rifaî, Halvetî, Sadî (?), Mısrî gibi sair turuk-ı aliyye meşayih ve mensubîn-i kiramından, memleketin eşraf ve mütehayyizânından binlerce halk bulunmuştur". Tekkelerin kapatılmasından sonra İzmir Mevlevîhânesi'nin yıkılması gündeme gelince Hanya'dan gelen iki şeyhin naaşı bu defa Balçova Mezarlığı'na nakledilmiştir.

Hanya Mevlevîhânesi kısmen İzmir'e nakledildiği zaman tekkeler henüz kapanmamıştı. Şeyh ailesi halktan olmasa da (çünkü halk Yunan nefreti dolayısıyla Rumca konuşan müslüman mübadillere iyi gözle bakmıyordu) resmi makamlardan, tarikat çevrelerinden ve Girit'te hizmet verdiği kişilerden yardım ve ilgi gördü. Bir yıl öncesinden beri Hasan Hüsnü Efendi'nin yürüttüğü yeni bir mevlevîhâne açma teşebbüsleri sürüyordu. Kevser Atay anlatıyor:

"Tekkenin İzmir'de kurulmasına karar verilmişti. Mübadele olarak arsa aranılıyordu. O zamanlar mübadele işleri biraz karıştı. Selanik mübadilleri önp-lana alınıyor, Girit mübadilleri Rumca konuştuğu için sanki cezalandırılıyordu. Büyük babam [Hasan Hüsnü Efendi] için böyle bir şey yoktu ama sonradan olan olmuştu: Tekke ve zaviyelerin kapatılması. İşte bu sırada şimdiki İzmir'in Üçkuyular semtindeki Hava Harp Okulu ve müstemilatına ait olan arazi deniz kenarında mübadeleye tabi bir Rumun çiftliği imiş! Büyük babam bu çiftliğin tapusunu almış. Fakat tekkeler kapatılınca ordu burasını istimlâk etmiş. Bu olaydan haberdar olan zengin bir Selanikli o araziye daha evvel ben almıştım diye

sahte bir tapu ile orduya müracaat ederek istimplâk bedelini almaya kalkmış. Bunu haber alan büyük babam dava açtı, dava uzun sürdü ve nihayet evraklar kayboldu. Bu olay büyük babamı çok üzdü, ölümüne sebep oldu”.

İzmir’de yeni bir tekke açmak niyetiyle Hanya’dan getirilen semahâne ve mescitteki eşyalar, böyle bir ümit ortadan kalkınca zaman içinde, Mehmet Ali Özmen ve Bedri Özmen başta olmak üzere şeyh ailesinin muvafakıyla değişik yerlere hediye edildi: Sakal-ı şerif İzmir Karantina Kilise Camii’ne (Hüsni Atabek Camii), Allah, Muhammed ve dört halife levhaları İzmir Asansör Camii’ne, kütüphaneden getirilebilen kitaplarla iki büyük kristal avize, kudüm ve rakkaslı çalar saat Konya Mevlâna Müzesi’ne hediye edildi. Böylece baş kahramanı kader ve meşiyet-i ilâhiye olan, insanların da iradî-gayrıradî olarak kenarından köşesinden katıldıkları uzun ve zevkli-elemlî bir hikâye daha tamamlandı. Ne buyurmuştu şair:

“Cûylar kim erdiler deryaya hamûş oldular”.

Sesler, uğultular çıkararak, köpükler saçarak, başını taştan taşa vurarak, yüksek kayalıklardan kendini aşağılara atarak, düz arazilerde sakinleşerek dağları tepeleri, düzlükleri aşır gelen coşkun nehirler denize ulaştıklarında bambaşka bir hâlete bürünür, sanki tam tevekkül ve kadere rızanın müşahhas numunesi imişler gibi büyük bir sessizliğe gömülürler. Sayıları bir değil beş değil, binlercesi böyle. Onlar kıyıya vardıklarında tam bir sükunet içinde deryaya teslim olmaya, derya da onları derûnuna almaya her zaman hazırdır. Zaten mevlevîhânelerin hususi mezarlıklarına da hamûşân denir; suskunlar diyarı.³⁷

³⁷ Hanya Mevlevîhânesi ile ilgili çalışmalarımız kitap olarak da basılmıştır: *Hanya / Girit Mevlevîhânesi: Şeyh Ailesi – Müştemilatı – Vakfiyesi – Mübadelesi*, İstanbul, Dergâh Yay. , 2006.